

MEGYERI Eszter

A MÉLTÁNYOSSÁG

– EGY KÍSÉRLET A FOGALOM TISZTÁZÁSÁRA

A méltányosság egyaránt szerepet játszik a társadalmi, szervezeti és szervezetközi kapcsolatokban. A szakirodalom szerint a mindkét fél által méltányosnak tekintett kapcsolatok növelik a részt vevő szervezetek aggregált eredményességét, hosszú távon a kölcsönös és közös versenyelőny kialakítását szolgálják. De mit jelent a méltányosság? A szerző ismerteti a méltányosság és a hozzá szorosan kötődő fogalmak általános meghatározását, majd megvizsgálja Arisztotelész nézeteit az igazságosságról és a méltányosságról. Érint néhány filozófiai koncepciót, melyek a társadalmi igazságosságot egymástól eltérő módon interpretálják, majd részletezi a közgazdaságtan, a kísérleti közgazdaságtan, valamint a szervezeti pszichológia legjelentősebb igazságossági és méltányossági koncepcióit. A tanulmány átfogó képet nyújt a méltányosság definícióiról az áttekintett szakirodalom és a további vállalatközi méltányosságkutatáshoz kötődő relevancia alapján.

Kulcsszavak: méltányosság, hasznosság, közgazdaságtan

Az emberiség történetében korszakonként eltérő cél- és kritériumrendszerrel hozta meg egy egyén vagy egy közösség gazdasági jellegű döntéseit. Annak tanulmányozása, hogy hogyan érheti el az ember a jót, a közösségi élet megfelelő rendjét, már az ókori gondolkodókat is foglalkoztatta. A múlt és a jelenkor közgazdasági egyaránt fontosnak tartották a méltányosság és tisztességesség szempontjainak beépítését a társadalmi és gazdasági folyamatokat leíró és elemző modellekbe. Ennek módszertana azonban az évszázadok, de még az elmúlt évtizedek során is nagymértékben formálódott, vitára ösztönözve közgazdászokat, pszichológusokat, szociológusokat, filozófusokat egyaránt. Több tudományterület használja a méltányosság kifejezést, azonban nincs konszenzus abban, hogy milyen tartalommal töltjük fel.

Az angol szakirodalom nem egységes; s ez a magyar nyelvű publikációkra is igaz. Minél mélyebben kutattunk e témában, annál jobban láttuk a fogalmak tisztázatlanságát. A tanulmány így hiánypótló abban a tekintetben, hogy a gyökereikig visszanyúlva, multidiszciplináris kitekintéssel

feltérképezi a méltányosság fogalomrendszerét és annak tartalmi megragadását.

A tanulmány célja, a megoldandó probléma

E tanulmány célja, hogy

- áttekintést nyújtson a méltányosság kérdésköréhez kapcsolódó fogalomrendszerrel,
- összegezze a területhez kapcsolódó modelleket,
- ezzel kiinduló alapot teremtsen a nemzetközi és hazai szervezetközi kapcsolatok méltányossági vizsgálatához, mely kutatásunk központi területe (1. ábra).

1. ábra

A méltányosság különböző megközelítései

Forrás: saját szerkesztés

VEZETÉSTUDOMÁNY

A tanulmány hipotézise és módszertana

Kutatásunk hipotézise, hogy a méltányosság szerepet játszik a vállalatközi kapcsolatokban. A mindkét fél által méltányosnak tekintett kapcsolatok növelik a részt vevő szervezetek aggregált eredményességét. Emellett a hosszú távú, kölcsönös és közös versenyelőny kialakítását szolgálják.

Kutatásunk hipotézise, hogy a méltányosság a törvényességen alapul, de az igazságosság témakörén túlnyúló fogalom, mely az élet mindennapi interakcióira ad iránymutatást, keretet. Olyan normának tekinthető, melyben az aktor beépíti hasznosságérzetébe döntésének más aktorokra gyakorolt hatását anélkül, hogy a válaszreakciókat a döntést hozó aktor ismerné. Abban az esetben, ha van lehetőség válaszreakcióra, a méltányosság a reciprocitáson keresztül érvényesíthető mind pozitív, mind negatív irányban. A vállalatközi kapcsolatokban a szerződésen, mint a felek közötti törvényes megállapodáson túlmutató, de azon alapuló két vagy több érintett szervezet operatív tranzakciót vezető kölcsönös együttműködési norma, ami versengő környezetben, a szervezetek aggregált kimenetelének maximalizálását ösztönzi. A mindkét fél által méltányosnak tekintett kapcsolatok növelik a részt vevő szervezetek aggregált eredményességét. Emellett a hosszú távú, kölcsönös és közös versenyelőny kialakítását szolgálják.

Kutatásunk első fázisában, jelen tanulmányunkban alapvetően a szakirodalom feldolgozására koncentráltunk a méltányosság fogalmának tisztázása végett. Az elméleti háttér feldolgozásával alapot kívánunk teremteni a kutatás következő, jövőbeli fázisához, melyben a méltányosság kérdését egy empirikus kutatás keretében, speciálisan a vállalatközi kapcsolatokban fogjuk vizsgálni.

A tanulmány felépítése

Jelen tanulmányban először a méltányosság és a hozzá szorosan kötődő fogalmak általános meghatározásával, magyarázatával foglalkozunk. Ezt követően *Arisztotelésznek* az igazságosságról és a méltányosságról alkotott nézeteit tekintjük át. Ezután olyan *filozófiai koncepciókat* vizsgálunk, melyek a társadalmi igazságosságot egymástól eltérő módon interpretálják, mielőtt áttérnénk a közgazdaságtan, a kísérleti közgazdaságtan, valamint a szervezeti pszichológia legjelentősebb igazságossági és méltányossági koncepcióinak összefoglalására. A tanulmány első felében az igazságosság kérdése kap nagyobb hangsúlyt, melyen belül a méltányosság kérdését is tárgyaljuk. A tanulmány végére átfogó képet adunk a méltányosság különböző definícióiról az áttekintett iro-

dalom és a további kutatáshoz kötődő relevancia alapján. Befejezésképpen értékeljük eredményeinket, felvöljük a további felhasználási lehetőségeket.

A méltányosság értelmezései

Tekintsük át először a méltányosság és a hozzá szorosan kötődő vagy szinonimaként gyakran használt fogalmak általános meghatározását az értelmező szótárak definíciói alapján, valamint a szakirodalom néhány magyar és angol nyelvű szóhasználatát.

Szótári meghatározások

A szakirodalom áttekintését megelőzően fontos a méltányosság fogalmi háttérének tisztázása mind a magyar, mind az angol szóhasználatban.

- A *méltányos* és *tisztességes* kifejezések gyakran szinonimaként használatosak, melyeket a hazai köznyelvi használatban is megjelenő angol *fair* szó helyettesíthet.
- A méltányosság az angol nyelvben két fogalomra is lefordítható: *fairness* és *equity*. The Random House Dictionary of the English Language¹ a „*fair*” kifejezést minden érintett fél hasonló, igazságos és méltányos bánásmódjaként definiálja.
- A másik gyakran használt kifejezés a méltányosság fordítására az „*equity*” szó, melyet ugyanez a szótár a „*fair*” mint tisztességes és méltányos, valamint a „*just*” mint igazságos, jogos szavakkal magyaráz.
- A Roget’s szinonimaszótárban² a „*right*” szó alatt található a „*fairness*” kifejezés, ahol a „*justice*” mint igazság szóhoz kötődően az „*equality*” mint egyenlő, „*equity*” mint méltányosság, jogosság és „*fairness*” mint tisztességesség, méltányosság, igazságosság szavak állnak szinonimapárban.

Ezek feloldása érdekében a Magyar Értelmező Kéziszótárhoz³ fordultunk segítségért, ahol a *méltányos* szót kétféleképpen definiálják:

- mások helyzetét, igényeit tekintetbe vevő, érdekeit, jogait méltányoló, azaz érdeme vagy értéke szerint elismerő; vagy
- valamely értékhez vagy teljesítményhez szabott.

A magyar nyelv történeti-etimológia szótára⁴ a méltányos szó eredetét a nyelvújítási méltó, méltán szavak családjába sorolja, melyek alapjául a *méltán* megszólalásragos forma, vagy a *mélt* szótő szolgálhatott a szócsalád alapjául. Az alapszó a ma már elavult *mélt*, azaz illik, megfelel, alkalmas ige lehet, melynek eredete bizonytalan; feltételezések szerint az ősi ugor korhoz köthető.

A méltányossággal sokszor szinonimaként – de nem mindig megfelelően – használt tisztességesség, igazságosság és egyenlőség fogalmakat is tekintsük át a Magyar Értelmező Kéziszótár definiálásában.

- Az *igazságosság* valakinek vagy valaminek igazságos voltát tekinti, avagy az igazság érvényesülésének vagy érvényesítésének erkölcsi követelményeként, eszményeként értelmezi. Ahol az igazság lehet
  - valaminek az igaz volta,
  - a valóságot hűen tükröző, annak teljesen megfelelő tényállás,
  - valamely közösségben kialakult erkölcsi eszmény, követelmény, illetve ennek érvényesülése,
  - a törvényeknek, jogszabályoknak való megfelelés, illetve nekik megfelelő döntés, ítélet.
- A *tisztességes* kifejezést az erkölcsnek, a kívánalomnak megfelelő dologként jellemzi.
- Az *egyenlőség* valakinek vagy valaminek mással egyenlő volta. Politikai értelemben az az állapot, amelyben mindenkinek egyenlő jogai és kötelességei vannak. Az egyenlőség elvének az egyéni képességeket, teljesítményeket figyelmen kívül hagyó alkalmazása.

A fogalmak pontosításában az értelmező szótárak annyiban segítettek, hogy az *igazságosságot* a törvényességhez kapcsolhatjuk erőteljesebben, míg a *tisztességességet* az erkölcsös viselkedéshez. A *méltányosság hídként* mindkét területet átfogja, összekapcsolja. Az *egyenlőséghez* pedig annyiban kötődik, hogy egy egyenlő elosztás lehet méltányos, de nem minden egyenlő elosztás az; valamint nem minden méltányos elosztás egyenlő is egyben. Erre pontosabb választ Arisztotelész ad, amit a következő részben ismertetünk.

Szakirodalmi szóhasználat

A méltányosság szakirodalmi szóhasználatát tekintve vizsgáljunk meg néhány példát az angol–magyar–angol fordításokra.

- Stacy Adams angol „*equity theory*” kifejezése a méltányosság elméleteként használatos a szervezeti igazságosság témakörében, ahol a méltányosság szó értelmezésekor az egyenlőtlenségek kompenzálására teszi a hangsúlyt (Zala, 2000).
- Varian a mikroökonómia területén a „*fair allocation*”-t tisztességes elosztásként interpretálja (Varian, 2008).
- Baumol „*superfairness theory*”-jét Bara *super-tisztességes* elmélet megnevezéssel illeti össze-foglaló tanulmányában, ahol külön megjegyzi,

hogy az igazságos, a méltányos és a tisztességes jelzőket azonos értelemben használja (Bara, 1998).

Ezek alapján *nem látunk konzisztens használatot*. A fogalomrendszert még az a tény is bonyolítja, hogy az igazságosság, a méltányosság, a tisztességesség kérdéskörét több diszciplína számtalan eltérő aspektusban tárgyalja.

Mielőtt a méltányosság értelmezését a vállalatközi üzleti kapcsolatok terén használnánk, ismerkedjünk meg néhány diszciplína igazságossági/méltányossági/tisztességességi koncepcióival. Ezek adhatnak számunkra fogódzót és megkülönböztetési lehetőséget ahhoz, hogy az adott tudományterületen vagy konkrét modellek feltételrendszerében és eredményeik értelmezésében eligazodjunk.

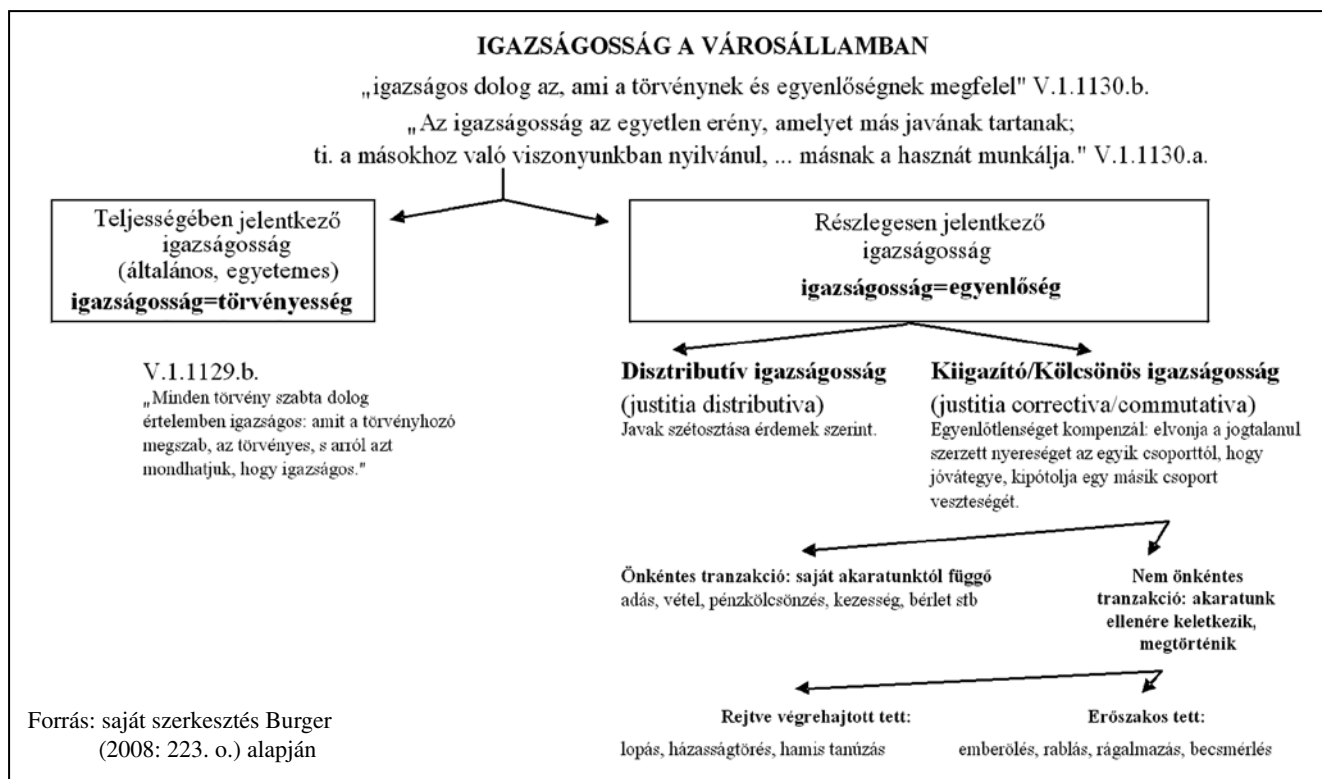
Arisztotelész az igazságosságról és a méltányosságról

Az igazságosság és méltányosság definícióinak útvesztőjében Arisztotelésznél találhatunk iránymutatást, támpontot. Sokan hivatkoznak rá; sokan nem hivatkoznak rá, de felhasználják eredményeit anélkül, hogy tudatában lennének annak, hogy a gyökerek Arisztotelészhez nyúlnak vissza. Az igazságosság kérdéskörével a Nikomachoszi etika IV. és V. könyvében foglalkozik részletesen. Az igazságosságot és méltányosságot a városállamra mint szűkebb közösségre értelmezi, szabály- és normarendszert állít fel e közösség harmonikus működésének kialakítására, amely prosperitásra ösztönző környezeti feltételeket, kiegyensúlyozott életvitelre alkalmas közeget teremt mind az egyének, mind a teljes közösség számára.

Az igazságosság értelmezése, kategorizálása

Az *igazságosságot* először *általános*, egyetemes értelemben közelíti meg: meghatározását mindenki számára követendő törvénynek tekinti (2. ábra). Ebben meghatározza és szabályozza azt, hogy milyen kötelezettségekkel tartoznak a közösség egyes tagjai a társadalom egészének. A teljességében jelentkező, megmutatózó igazságosságot a következőképpen definiálja: „*minden törvény szabta dolog bizonyos értelemben igazságos: amit a törvényhozó megszab, az törvényes, s arról azt mondhatjuk, hogy igazságos*” (Arisztotelész, 350 B.C. V.1.1129.b.). A törvényességhez azonban minőségi kritériumokat is csatol, úgymint „*egyed dolgokat megparancsol, másokat megtilt – helyesen akkor, ha a törvény jól van megalkotva, de már sokkal rosszabbul, ha rögtönözve készül*” (Arisztotelész 350 B.C. V.1.1129.b.).

Arisztotelész igazságosságkategóriái

Arisztotelész az általános igazságosságtól megkülönbözteti a *konkrét*, sajátosságokkal rendelkező igazságosságot, melyet *részlegesen jelentkező* igazságosságnak hív. Amíg a teljes igazságosságot arra a törvényességre alapozza, mely a közösség minden tagjára vonatkozik a közösség érdekeit szolgálva, addig a részleges igazságosságot az egyenlőségre építi. Magát a részleges igazságosságot is kétféleképpen interpretálja. Elkülöníti az *osztó, elosztó, disztributív igazságosságot* (justitia distributiva) a *kiigazító, korrektív igazságosságtól* (justitia correctiva) (Burger, 2008).

Az *elosztó igazságosság* érdek alapján osztja szét a gazdagságot, hatalmat, mely minden érintett számára olyan mértékű járandóságot biztosít, ami értékei és erényei alapján arányosan megilleti. Ebben a megközelítésben az egyenlőséget relatív arányosság formájában értelmezi, melyben a közösség tagjainak a közösség egészéhez való viszonyát szabályozza.

A *kiigazító igazságosság* pedig az egyenlőtlenségeket kompenzálja a közösség tagjainak egymáshoz való viszonyában. Kiegyensúlyozza az élet tranzakciói során felmerülő nyereségeket és veszteségeket: súlyozás nélkül, azonos mértékben kompenzálva minden érintettet, azaz abszolút mértékben elvon és jóváír. A kiigazító igazságosságon belül értelmezi az önkéntes és a kényszerű (nem önkéntes) tranzakciót, ügyletet, attól füg-

gően, hogy az adott esemény saját akaratából jött létre vagy akaraton kívül történt az érintettel (Ward, 2010).

Arisztotelész elosztó igazságosságát a későbbiekben a skolasztikusok *kölcsönös igazságosságnak* (justitia commutativa) nevezték; gyakorlatias értelemben egyenlő felek cserekapcsolatának szabályzására alkalmazva (Farkas, 1989). Ez az elv indította el a gazdasági tranzakciók vizsgálatának koncepcionális megközelítését.

Igazságosság és méltányosság

A Nikomakhoszi etika V. könyvének 1137b szakaszában Arisztotelész egy külön bekezdésben hasonlítja össze az igazságosságot (just angolul) és a méltányosságot (equity angolul). Először egy ellentmondásos képet fest, miszerint e kettő se nem teljes mértékben ugyanaz, se nem általánosan különböző dolog (Arisztotelész, 350 B.C.). Hasonlóságukat tekintve mind az igazságosság, mind a méltányosság jó, de a méltányosság feljebbvaló. „A méltányos dolog igazságos ugyan, de nem a törvény szerinti értelemben, hanem úgy, hogy mintegy kiigazítása a törvény szerinti igazságos dolognak. (...) a törvény mindig csak általános érvényű, viszont bizonyos dolgokban általános érvénnyel nem lehet helyesen intézkedni (...) a törvény mindig a nagy átlagot veszi, de amellett nagyon jól tudja, hogy ebben

az eljárásban hiba van. S mindamellet ez jól van így, mert a hiba nem a törvényben van, sőt nem is a törvényhozóban, hanem a tárgy természetében, hiszen az emberi cselekvések tárgya eleve ilyen természetű. (...) „a méltányosság lényege, hogy a törvényt helyesbíti ott, ahol abban az általánosítás miatt hézag mutatkozik” (Arisztotelész, 350. B.C. 1137b). Tehát Arisztotelész szerint a törvény, mint ami az általánosságra vonatkozik, nem tud figyelembe venni minden egyedi esetet, s éppen ezért van szükség a méltányosságra, amely az egyedi szempontjából kiterjeszti az általánosan megfogalmazott szabályt.

3. ábra

A méltányosság feljebbvaló Arisztotelész szerint

Forrás: saját szerkesztés

Arisztotelész e megfogalmazását nagyon pontosnak és fontosnak tartjuk. Ezt tekintjük ugyanis a méltányosság egyik alapdefiníciójának. Ezek alapján a méltányosság Arisztotelész értelmezésében a törvényesség kiterjesztése olyan esetekre, területekre, ahol a törvény, általános jellege miatt, szó szerint nem alkalmazható (3. ábra). Az igazságosság fogalma és értelmezése vitatható kérdés, ahogyan ezt a következőkben filozófiai gondolkodók bemutatásakor látni fogjuk. Arisztotelész az igazságosságot egy olyan területnek tekintette, mely egymással ütköző célok keresztútjében áll. Minden közösségnek, a közösségen belüli csoportoknak lehet saját igazságossági elképzelése, mely eltérő definíciókat generál. Ezen eltérések összehangolása csak az eltérő helyi jelleg összeegyeztetésével oldható fel, fogadható el

egy szélesebb közösség konszenzusán keresztül. Ezért lehetséges, hogy különböző társadalmak eltérő igazságossági és méltányossági koncepcióval rendelkezzenek, s önálló eszközrendszerrel, gyakorlatot alkalmaznak megvalósításukban. E koncepciók elkerülhetetlenül konfliktussal járnak, valamint politika fűtöttek is lehetnek (Arisztotelész, 350. B.C.); erre mai modern kutatók is rávilágítanak: sem normatív elméletet, sem praktikus gazdaságpolitikát értékrend-semlegesen nem lehet létrehozni (Pelle, 2010).

A társadalmi igazságosság modern megközelítései

A társadalmi igazságosság bölcselői az ókori gondolkodástól eltérően egy szélesebb társadalmi csoportot érintő kérdéskörrel foglalkoznak, melyek már jelentősen túlmutatnak egy kisebb, városállamok által képviselt közösségi normarendszereken. Egy összetettebb, bonyolultabb működési struktúrával szembesülünk. Gyökereiben eltérő filozófiai doktrínák születtek a társadalmi igazságosság meghatározására. A társadalmi igazságosság keretein belül a vizsgálódás alapkérdése a jólét növelésének mikéntje. E fejezetben a célunk néhány, egymástól radikálisan eltérő nézet felvázolása, melyek a méltányossági modellekre hatnak, és meghatározó szerepet játszhatnak a további modellek feltétel- és célrendszerének kialakításában. A témakör teljes bemutatása azonban nem célja tanulmányunknak, csupán néhányat választottunk ki, amelyek érzékelésünk szerint formálják a modellek értékelméleti keretrendszerét. Négy nézetet mutatunk be röviden, ezek az utilitarizmus, Rawls liberális egalitarizmus-koncepciója, Hayek utilitariánus libertariánus- és Nozick természetjogi libertariánus-megközelítése (4. ábra).

4. ábra

Néhány a társadalmi igazságosság megközelítései közül

Forrás: saját szerkesztés

VEZETÉSTUDOMÁNY

Utilitarizmus

A klasszikus utilitarizmus szerint az emberek cselekedeteit az *örömev* magyarázza, amit Jeremy Bentham, az utilitarizmust megalapító angol filozófus és jogtudós fogalmazott meg először. A klasszikus utilitarista a közösség, az érintettek összboldogságát helyezi előtérbe (Boros, 2007). John Stuart Mill különbséget tett az érzelmi és értelmi örömev között (Mill, 1865). Sidgwick az *univerzalisztikus hedonista értékelméletben* ragadja meg legjobban az utilitarizmus elvét és módszerét, mely szerint a legtöbb jót kell létrehozni mindenki számára (Sidgwick, 1883). Moore normatív etikájához kötődik az *ideális utilitarizmus* elnevezés, melyben az önmagában jó örömevot tekintti törekvésre érdemesnek, melynek két megnyilvánulását, a vonzalommal teli emberi kapcsolatokat és a szép tárgyak szemlélete által kiváltott élményt tart erre érdemesnek (Moore, 1903; Boros, 2007). Mindkét megközelítés azonban egy tudatállapotnak tekintti a jót, melyet a lehető legnagyobb mértékben kell létrehozni. E célok elérése érdekében *raciónalisán mérlegelik cselekvéseik szubjektív hasznosságát*. Mindezt egyaránt megfogalmazhatjuk egyéni és közösségi szinten (Boros, 2007).

A XX. század közepétől kezdődően azon utilitarista értékrendek váltak meghatározóvá, melyek a *tudatállapot helyett valamilyen világgállapot elérésével* azonosítják a hasznosságot (Boros, 2007). Az utilitarizmus, a haszonelvűség a klasszikus liberális közgazdaságtan egyik alapelve. A politikai, jogi intézmények hasznossága úgy mérhető, ha a lehető legnagyobb boldogságot eredményezi. A dolgok helyzetének jóságát az egyéni hasznosságérzetek alapján kell meghatározni, melyek aggregálásából adódik az össztársadalmi hasznosság (Tóth, 1991). A döntések értékelését az adott döntés következményeire vonatkozó információk adják meg. A társadalmi jóléti függvény megalkotásakor az összhassznosság maximalizálása a cél. Olyan állapotot keresünk, melyben az aggregált hasznosság a legnagyobb, oly módon, hogy bárki helyzete csak a másik rovására javulhat. Az elosztás további problémáira azonban érzéketlen. A nagyobb hasznosságot minden esetben előnyben részesíti, függetlenül attól, hogy az elosztás maga az egyenlősítés irányába mozdul-e el vagy erőteljesen és szélsőségesen differenciál.

Liberális egalitarizmus

John Rawls nevéhez fűződik a *liberális egalitarizmus koncepciója*, ami a szerződéselméleti megközelítésekre és a modern döntéselméleti fogalmakra támaszkodik (Tóth, 1991). Rawls megközelítésében az *igazságosság kérdését állítja a döntéshozatali mechanizmus középpontjába*, és azokat az elveket keresi, melyek alapján

a társadalomban az alapvető jogok és kötelességek, valamint az együttműködésből származó előnyök igazságosan oszthatók el (Boros, 2007). A javak *egyenlő elosztását* tekinti alaphelyzetnek. Az ettől eltérő egyenlőtlen elosztást akkor tekinti elfogadhatónak, ha azok a közjót, a társadalom egészének jólétét szolgálják (Rawls, 1971). Itt vissza kell utalnunk Arisztotelészre, aki szintén kiemelt fontosságot tulajdonított az egyenlőség kérdésének, de az egyenlőséget egyrészt az érdemek alapján történő arányos elosztásként értelmezte, utalva arra, hogy nem minden egyenlő elosztás méltányos, mely nem áll teljes összhangban a rawlsi megközelítéssel. Rawls két fő prioritási elvet határoz meg. Első prioritási elve a szabadság elsődlegességére utal, amely alapján *nem engedi meg a gazdasági előnyök és a szabadságjogok közötti átváltás lehetőségét* a társadalmi elosztás meghatározásakor. Második prioritási szabálya az *igazságosság elsődlegességét* hangsúlyozza a jóléttel és a hatékonysággal szemben, mely alapján azokat az intézményeket, azaz reallokációkat tekinti igazságosnak, melyekben a legkedvezőtlenebb helyzetben lévők helyzetét javítják először (Rawls, 1971).

Utilitariánus libertarizmus

Az *utilitariánus libertariánus* irányzat Friedrich August Hayek osztrák közgazdász és morálfilozófus nevéhez kapcsolódik. Nézetei megfogalmazásakor három alappillérre támaszkodik (Hayek, 1991). A *szabadságot mint egyik alappillért* olyan cselekvési alternatívaként értelmezi, mely a fennálló körülmények között döntési lehetőségeket ad. A szabadságot lényegében a kényszer hiányának tekinti Hayek. *Ismeretelméleti alappillére* tudásunk korlátozottságára koncentrál, mely szerint az emberi elme korlátai miatt *nem képes átfogni, kézben tartani és kontrollálni a társadalom komplexitását*. Ezt nevezi a megismerhetőség elvi lehetetlenségének. Harmadik alappillére a *módszertani individualizmus*. A társadalomban az egyéneket tekinti entitásoknak, így a társadalom az egyének összessége, ezen az alapon *elutasítja az olyan kollektív entitasokat*, mint állam vagy nemzet (Tóth, 1991).

Hayek két társadalmi idealisztikus állapotot különít el. Az egyik a *kialakított rend*, a másik a *kialakult rend*. Az első tudatos, emberi terv eredménye, melyben a célok hierarchiába rendezhetők, működési elvvel és struktúrával rendelkezik. Míg a második spontán módon alakul ki. A kialakult rendnek tekinti a szabad piacgazdaság rendszerét gazdasági értelemben, a képviselői demokráciát pedig politikai értelemben (Hayek, 1991). Hayek arra a kérdésre, hogy van-e értelme a társadalmi igazságosságnak, a következőképpen felel: *„Igazságosnak vagy igazágtalannak csak emberi viselkedést lehet tekinteni;*

nem vetíthető egy közösségre, vagy egy társadalomra, ahogy azt Arisztotelész vagy Rawls gondolta.” A kialakult, spontán rendben nincs olyan entitás, akin számon lehetne kérni az igazságosságot, maga az elosztás nem egy külön szereplő tudatos döntésének következménye (Samuelson – Nordhaus, 1985). Ezért nem beszélhetünk az elosztás igazságos vagy igazságtalan voltáról.

Természetjogi libertarizmus

A *természetjogi libertariánusok* képviselője, Robert Nozick az igazságosság meghatározásakor elkülöníti a *szerezés* igazságosságát és az *átruházás* igazságosságát (Örkény, 1997). Nozick alapfelvetései részben Lockerra vezethetők vissza, aki a tulajdon kérdését állította az igazságosság középpontjába (Waldron, 2005). Nozick szerint a javak igazságos birtoklása csak legitím *szerezéssel* vagy *átruházással* történhet. A világ azonban nem így működik, ezért bevezeti a *kompenzáció* elvét az igazságtalanul megkárosítottak kompenzációjára. E három elv alkotja Nozick igazságossági koncepcióját, melyhez viszonyítva a többi koncepciót instablnak, illetve erkölcsileg elfogadhatatlannak tekinti (Tóth, 1991).

A bemutatott négy társadalmi igazságossági koncepció mindegyike egy önálló, önmagában integrált rendszert képvisel, melyekhez eltérő alappillérek, elvek sorakoznak fel. Nem feltétlenül rendelkeznek közös metszettel, annak ellenére, hogy mindegyik a társadalmi igazságosságot, s annak belső mozgatórugóit kívánja megragadni. Az utilitariánus megközelítés alkalmas leginkább gazdasági modellezésre, ahogy ezt a következőkben látni is fogjuk. De ahhoz nem fér kétség, hogy az utilitarizmus nem az egyetlen módja a társadalmi igazságosság leírásának, amely feszegeti a közgazdasági modellek határait. Ezzel pedig utat nyit a kísérleti közgazdaságtan és más diszciplínák olyan kérdésfelvetéseinek, kihívásainak, melyekben az egyenlőség vagy a méltányosság elve is jelentős súlyt és szerepet kap.

Az igazságosság a közgazdaságtanban

Ebben a fejezetben a közgazdaságtan és a kísérleti közgazdaságtan legjelentősebb igazságossági és méltányossági koncepcióit foglaljuk össze.

Az ókori görögöktől a felvilágosodás koráig

A *klasszikus görög* kortól datálódik a közgazdaságtan történetének első korszaka. Ekkor a politikai filozófia részeként jelenik meg: külön diszciplínaként történő értelmezéséről még nem beszélhetünk. Az igazságosság kérdésének kifejtésével Arisztotelész több könyvében is foglalkozik a Nikomakhoszi etikában, melyet a korábbiakban részletesen kifejtettünk.

A középkori *skolasztika* gondolkodói közül érdemes kiemelni Aquinói Szent Tamást (1225–1274), aki *Summa theologiae* című munkájában közgazdaságtani kérdésekkel is foglalkozik, melyben szerepet kap az igazságosság mint emberi erény, mellyel az árképzést és a pénzgazdaság kérdéseit is összekapcsolja. A kereskedéssel kapcsolatban az egyenlőség és az igazságosság jegyében hangsúlyozza, hogy mindkét félnek egyenlő haszna kell, hogy legyen (Deane, 1984). Szemléletében főként etikai kérdéseket tárgyal, úgymint „igazságos csere”, „igazságos ár”, vagy „kamattilalom”, melyeket erkölcsi, egyénekre vonatkozó parancsolatoknak tekint. Alapvetően Arisztotelész igazságossági felfogását követi. Igazságos árnak tekinti, a külső beavatkozásoktól mentesen, a kereslet és kínálat által kialakított árat, ami pénzben fejezi ki a termék értékét, és egyben biztosítja a kölcsönös igazságosság elvének érvényesülését is. A pénz kölcsönzését, azaz a kamatszedést bűnnek tartja, hiszen a pénz csupán áruforgalmat lebonyolító eszköz, de nem önmagában értékkel bíró áru. Így a kölcsönös igazságosság elvével ellentmondónak tartja az uzorát, a kölcsönzött pénz használatáért kapott kamatot (Bodai, 2001).

A következő, *merkantilista* korszakban az egymással háborúzó nemzeti monarchiák, valamint a bővülő tőkés kereskedelem gazdasági problémái kerülnek előtérbe. E kor gondolkodói, mint Thomas Mun vagy Jean Babtiste Colbert, olyan közgazdasági értelmezéseket indítanak el, melyek a kereskedelem szabályozásán keresztül történő nemzeti gazdasági növekedési lehetőségeket és módszereket tárgyalnak (Mátyás, 1995).

Adam Smithtől a neoklasszikusokig

A *modern korszak* korai szakasza a XVIII. században veszi kezdetét a francia fiziokratákhoz és Adam Smithhez köthetően. Ekkorra datálódik a közgazdaságtan mint önálló diszciplína kialakulása. A klasszikus közgazdaságtan követői elsősorban a termelés oldaláról közelítik meg az összefüggéseket. A munka és a nemzetgazdaság növekedésének kapcsolatát vizsgálják, hosszú távú gazdasági problémákra fókuszálva.

A modern kor meghatározó irányzata a neoklasszikus közgazdaságtan. Megszületése Jevons, Menger és Walras közgazdászok nevéhez köthető, akik az 1870-es évek elején egymástól függetlenül külön-külön, de közel azonos időben publikálva fogalmazták meg a csökkenő határhaszon elvét. A *hasznosságot* szubjektív, a fogyasztóhoz kötődő kategóriának tekintik, ahol a jószág egy egysége azért hasznos, mert szükségletkielégítő funkciója van. A fogyasztó a határhaszon szerint értékeli az adott nagyságú jószágkészlet minden egységét, s annak megfelelő árat hajlandó adni érte a piacon. Így a *cseréérték a használati érték révén magyarázható* (Mátyás, 1995).

A neoklasszikus közgazdaságtan képviselői erőteljesen matematizált modellekkel dolgoznak, melyben a hasznosság határozza meg az értéket. A modellek Pareto-optimális megoldást keresnek: a feltételrendszerükben a verseny tökéletesen, szabad a be- és kilépés a piacra, a szereplők tökéletesen informáltak, és a javak homogének. A feltételrendszer ugyan kritika tárgya, de olyan fontos kérdéseket kezdtek értelmezni és elemezni, mint az állami beavatkozás vagy a versenykorlátozás hatékonysága (Koppányi, 1993). A neoklasszikusok megközelítése utilitáriánus elvekre alapozva az egyént önző és racionális, saját hasznát maximalizáló szereplőként értelmezi. A jóléti közgazdaságtan első tétele alapján a versenyzői piac a megadott feltételek teljesülésekor mindig olyan elosztást hoz létre, amely esetén bármely gazdasági szereplő jóléte csak úgy növelhető, hogy közben más szereplők jóléte csökken, mely nem feltétlenül hoz létre igazságos elosztást. Emellett az igazságosság kérdésének tárgyalását nem tekintik a közgazdaságtan feladatának, így a méltányosság és tisztességesség kérdésköre sincs tárgyalva ebben a gondolatkörben. E hagyományos keretek között az erőforrások hatékony elosztásához képest az igazságosság és a méltányosság másodlagos a kérdéskörök közé tartoznak (Bara, 1998).

A neoklasszikus modellek hasznosság-értelmezésének interpretálására, pontosítására születnek megoldási javaslatok, melyekben az igazságosság és a hatékonyság ütköző céljait kívánják feloldani. Ezek közül a szupertisztesség és szuperegyenlőség megragadását tárgyaljuk a következőkben.

A szupertisztességesség mikroökonómiai interpretációja

A tisztességesség és szupertisztességesség elméletek alaptételeinek megfogalmazásával Foley foglalkozott, majd eredményeit többek között Varian fejlesztette tovább, mindvégig a standard mikroökonómia keretein belül maradva. A szupertisztességes elosztás elméletét (superfairness theory) végül Baumol egységesítette (Baumol, 1987).

Foley fogalmazta meg az *irigységtől mentesség fel-tételt* (envy-freeprinciple). Ennek értelmében egy n elemű jószágalmaz elosztása akkor méltányos (equity), ha irigységmentes, azaz nem fordul elő, hogy az egyik egyén a saját részesedésével szemben szívesebben vette volna, ha a másik egyénnek jutó részt kapja. Tehát egyik érintett sem irigyli egyetlen másik egyén részesedését.

A *tisztességes elosztást* (fair allocation) Varian úgy definiálja, hogy az elosztás legyen méltányos a fenti meghatározás alapján, és egyben Pareto-optimális is (Varian, 2008).

Baumol munkájában definiálja a *tisztességességi határvonalat*, melynek pontjai a vizsgált szereplők részeséről irigységmentes elosztási kombinációkból származtathatók. A modell alapfeltételeit és magyarázatát Bara Zoltán mutatta be magyar nyelven 1998-as cikkében, melynek részleteire itt nem térünk ki (Bara, 1998). A tisztességességi határvonal pontjai az éppen tisztességes kombinációk, de az egyenlő elosztás mindig preferált bármely éppen tisztességes elosztással szemben (Bara, 1998).

Az adott személyek tisztességességi határvonalát érintő közömbösségi görbe által határolt terület lesz azon pontok halmaza, melyek *szupertisztességesek, és egyben Pareto-javítást jelentenek az egyenlő elosztáshoz képest* (Bara, 1998). De Baumol megállapítása szerint a szupertisztességes tartományban léteznek olyan pontok is, ahol az egyenlő elosztáshoz képest egyesek jobb, mások rosszabb helyzetben vannak (Baumol, 1987).

Baumol egy új kritériumot vezet be a Pareto-optimális pont meghatározása érdekében. Az egyenlőnél jobb, *szuperegyenlő* (superequal) elosztásnak nevezi azokat a szupertisztességes elosztásokat, *melyek legalább akkora hasznossági szintet kínálnak minden szereplőnek, mint amekkorát az egyenlő elosztás nyújt* (Bara, 1998).

Döntő kérdésként jelenik meg az, hogy milyen értékelméleti megközelítéssel dolgozik egy adott modell, hiszen a mikroökonómia keretein belül az egyének értékítéletének meghatározása a modell keretein kívül marad. A következőkben a személyek közötti hasznosság összevetésének lehetőségeit mutatjuk be a kísérleti közgazdaságtan megközelítésében, mely az egyéni értékítéleti meghatározást bevonja a modellezés keretei közé.

A méltányosság a kísérleti közgazdaságtan megközelítésében

A kísérleti közgazdaságtan a pszichológia és a szociológia segítségével arra vállalkozik, hogy az egyénre jellemző, konkrét értékítéletet építsen be a modellekbe, túllépve a mikroökonómia hagyományos, általánosító érték meghatározását. Nem riad vissza attól sem, hogy empirikusan mérje az egyéni értékítélet hatását az összhasznosság meghatározásakor.

A kísérleti közgazdaságtan alaptézise szerint a hagyományos közgazdaságtani keretek között feltételezett, tisztán önérdékkövető aktor a valóságban nem létezik, vagyis az egyén mások érdekeit, még ha különböző mértékben is, de figyelembe veszi. A játékelmélet szerint a vizsgált játékosnak többféle tiszta törekvése lehet, melyek közül csak az egyik, a saját nyereségét növelő egoista játékos. Emellett a játékos viselkedése lehet (Tóth, 2010):

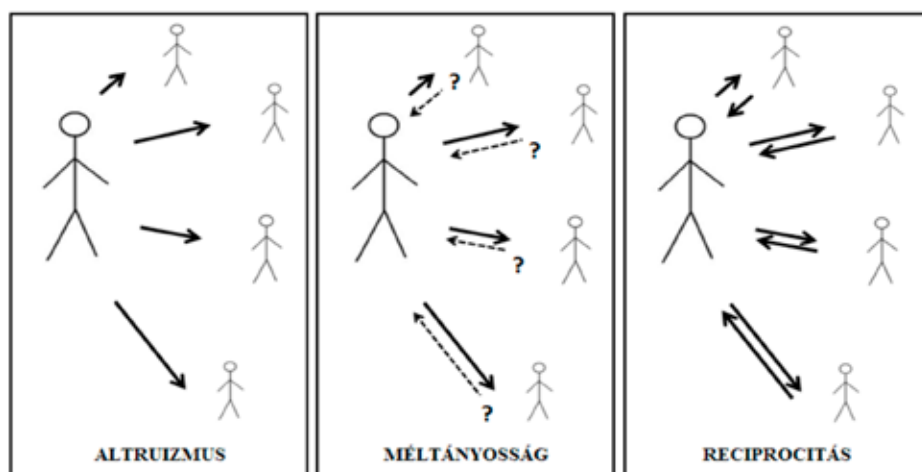

- önmegtágadó, ahol a játékos a saját nyereségét csökkenti,
- altruista, ahol a játékos a másik nyereségét növeli,
- irigységből fakadó viselkedés, ahol a játékos a másik nyereségét csökkenti,
- kooperáló, ahol a játékos a saját és a másik nyereségének összegét növeli,
- versengő, ahol a játékos a saját és a másik nyeresége közötti különbséget növeli,
- egyenlőségre törekvő, ahol a játékos a saját és a másik nyeresége közötti különbséget csökkenti,
- destruktív, ahol a játékos a saját és a másik nyereségének összegét akarja minimalizálni.

E viselkedésekkel részben átfedésben, a szakirodalom három elvet különböztet meg az önérdékkövetés ellenpontjaként (5. ábra): altruizmus, méltányosság és reciprocitás (Rabin, 1993; Gulyás, 2007).

magatartással reagál a másik fél irányában egy korábbi negatív kimenetelű döntés következményeként (Fehr – Gächter, 2000). A reciprocitás mindig feltételezi a reakció lehetőségét: jutalmazva vagy büntetve a részt vevő feleket. Reciprocitás tehát többlépéses játékokban nyilvánul meg. Példaként említhetjük erre Axelrod versenyeit, aki egy számítógépes versenyt hirdetett azzal a céllal, hogy a legeredményesebb döntési stratégiákat követő számítógépes programot válassza ki. Maga a játék egy többlépéses fogolydilemma volt. Axelrod első két versenyében az úgynevezett „tit for tat” (TFT), magyarra fordítva „szemet szemért” elven alapuló program nyert. Az interakciók során e program „viselkedési” jellemzői közé tartoztak a következők: barátságosság, irigységmentesség, kölcsönösség, koncentráció a következő interakcióra, az elsőként dezertálás és a trükközés taktikáinak elkerülése (Tóth, 2010).

Altruizmus, méltányosság, reciprocitás

Forrás: saját szerkesztés

A *tiszta altruizmus* abban az esetben áll fenn, ha az adott aktor minden körülmények között, feltétel nélkül fontosnak tartja más jólétét is, mely szöges ellentétben áll az önérdékkövetéssel (Becker, 1976). Egy másik definíció szerint altruizmusról akkor beszélhetünk, ha az adott egyed saját erőforrásait arra fordítja, hogy mások jólétét növelje (Tóth, 2010).

A *reciprocitás* elvét szokás „szemet szemért” elvként is említeni, melynek lényege a kölcsönösség mind pozitív, mind negatív irányban. A pozitív reciprocitás olyan kooperatív magatartás, melyben az egyik fél a másik fél érdekeinek figyelembevételét együttműködő reakcióval értékeli a játék helyzetek második körében. Ez a magatartás a kooperatív viselkedés egyik formája lehet. Ennek ellentéte a negatív reciprocitás, melyben az egyik fél büntető

5. ábra

Az altruizmus és a reciprocitás között a méltányosság az a terület, ahol nincs lehetőség a másik szereplőre reagálni. Az altruizmus mindig pozitív viselkedést takar, akár egy-, akár többlépéses játékról van szó, annak ellenére, hogy lehetőség van a másokra reagálni. Reciprocitás esetén mindig van ismétlődő, többlépéses interakció, amikor az adott fél jutalmazza vagy bünteti a tranzakcióban részt vevő másik felet. Ezzel szemben, méltányosság esetén nem feltétlenül van lehetőség második játékra, de az aktor az

első lépésben beépíti hasznosságérzetébe az érintettek reakciólehetőségeit, előre jelezve a második kör esetleges reakcióit.

A méltányosság egyaránt hordozhatja az altruizmus és a reciprocitás jegyeit, azonban az különbözteti meg a *méltányos* (vagy *méltánytalan*) viselkedést, hogy *egy döntéskor szándékunk-e beépíteni saját döntésünk másokra gyakorolt pozitív (vagy negatív) hatását és a várható reakciókat a játék első körében, egy feltételezett kölcsönhatásra építve*. Ha van második kör a játékban, akkor abban lehetnek pozitív és negatív válaszreakciók; ebben az esetben a méltányosság a reciprocitás formájában érvényesül. Ezen a ponton szeretnénk kihangsúlyozni, hogy itt tudjuk megragadni a méltányosság második, definíciószinten pontos megfogalmazását.

A méltányossági elmélet kísérleti közgazdaságtani modellezésében több megközelítés is született. Elsőként említjük a *Neumann–Morgenstern-féle elméletet*, mely a hasznosságot úgy határozza meg, hogy a szereplők egyéni értékrendjén alapuló egyéni hasznosságok sorba rendezésére vezeti vissza az elosztás döntéshozatali mechanizmusát, melynek kimenetei a sorba rendezhető alternatívák lesznek (Barakonyi, 2004). Ezzel nemcsak a játékelméleti alapok megteremtésében tettek előrelépést, de a hasznosság egy újfajta megközelítését modellezték.

Az alapmodellek közé sorolhatjuk továbbá Rabin 1993-as cikkét, melyben a *méltányosság mint motiváló szándék épül* be a hasznosságfüggvénybe. Rabin olyan játékelméleti keretet dolgozott ki, mely három stilizált tényen alapul (Rabin, 1993):

- 1) Az emberek hajlandók feláldozni saját anyagi jólétüket, hogy segítsék azokat, akik jóindulatúan viselkednek.
- 2) Az emberek hajlandók feláldozni saját anyagi jólétüket azért, hogy a rosszindulatúan viselkedőket szankcionálják.
- 3) Mind (1) és (2) motivációk jobban befolyásolják a viselkedést abban az esetben, ha az áldozatvállalás anyagi jellegű költsége nem túl nagy.

Rabin meghatároz úgynevezett kedvességfüggvényeket (*kindnessfunctions*), amelyekben több szereplő kedvességfüggvénye is megjelenik. Beépíti

- a vizsgált játékos döntését,
- a másik játékosok elgondolását a vizsgált játékos döntéséről, valamint
- a vizsgált játékos elképzelését arról, hogy a többi játékos hogyan vélekedik döntéséről.

Így egy szereplő feltételezett hasznossági függvénye három részből áll, mely tartalmazza az adott szereplő kifizetését, valamint a saját és becsült szándéka alapján a kedvességfüggvények hatását, melyek növelhetik vagy csökkenthetik az összhassznosságot. Rabin modellje a játékhelyzetekben való teszteléskor azt sugallja, hogy a méltányos viselkedésre gyakorolt hatás akkor a legnagyobb, amikor a gazdasági kölcsönhatás anyagi következményei nem túl magasak. De ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy a méltányosság hatása elhanyagolható. Igaz ugyan, hogy akkor befolyásolja viselkedését leginkább, amikor az anyagi tét kicsi; az azonban nem bizonyított, hogy kismértékű a hatása abban az esetben, ha az anyagi tét nagy (Rabin 1993; Gulyás 2007).

Fehr – Schmidt úgynevezett méltánytalanság-elkerülési elméletének (*theory of inequity aversion*) modelljében egy játékos hasznosságérzetében az játszik szerepet, hogy a játék során a kifizetésük mennyivel

tér el a többi játékos kifizetésétől, ami alapvetően az *egalitáriánus igazságossági alapon az egyenlő elosztástól való eltérést* veszi alapul. Így egy bővebb hasznosságfüggvényhez jutunk (Gulyás, 2007):

$$U_i = \pi_i - \frac{\alpha_i}{n-1} \sum_{j=1}^n \max\{\pi_j - \pi_i; 0\} - \frac{\beta_i}{n-1} \sum_{j=1}^n \max\{\pi_i - \pi_j; 0\}.$$

Az első π_i tag az i -edik játékos kifizetését jelenti. A második tag összegzi, hogy nagyobb-e a többi játékos kifizetése i -énél, s ha igen, akkor $\frac{\alpha_i}{n-1}$ súllyal fogja ezt figyelembe venni saját hasznosságérzetének kialakításakor. A harmadik tag azt mutatja, hogy nagyobb-e i játékos kifizetése a többi játékosénál, ha igen, akkor $\frac{\beta_i}{n-1}$ súllyal fogja ezt figyelembe venni saját hasznosságérzetének kialakításakor (Fehr – Schmidt 1999).

Bolton – Ockenfels modellje arra koncentrálna, hogy meghatározza a vizsgált szereplő saját kifizetésének átlagtól való eltérését, ahol a méltányosságérzet nem személyenként hat a játékosra, hanem az összes játékos kifizetési átlagának függvényében. Ez a modell a Fehr–Schmidt-féle megközelítéshez hasonlóan alapvetően *egalitáriánus célrendszerrel* dolgozik (Bolton – Ockenfels, 2000).

Ebben a fejezetben a kísérleti közgazdaságtan segítségével bemutattuk az altruizmus, a méltányosság és a reciprocitás közötti fogalombeli eltéréseket, megkülönböztető jellemzőket. Modelljeik segítségével betekintést nyertünk abba, miként építhető be a méltányossági norma a hasznosságfüggvényekbe, a játékelmélet eszköztárával felhasználva a modellek validálására. A következőkben áttérünk az üzleti tudomány területeire, az alábbiakban a szervezeti igazságosság kérdéskörében foglaljuk össze azokat az elméleti modelleket, melyek az igazságosság és méltányosság kérdéskörét érintik.

Méltányosság a szervezeti igazságosságban

A szervezeti igazságosság azt vizsgálja, hogy melyek az észlelt igazságosság összetevői és következményei a munkahelyi környezetben (Gerákné, 2008). Három fő típust különítenek el a kutatók: *disztributív (elosztási) igazságosság, procedurális (eljárás) igazságosság, személyközi vagy interperszonális igazságosság*. Ezek interakcióját vizsgálják az *interakciós, integrálós modellek*. E megközelítéseket tekintjük át a következőkben (6. ábra).

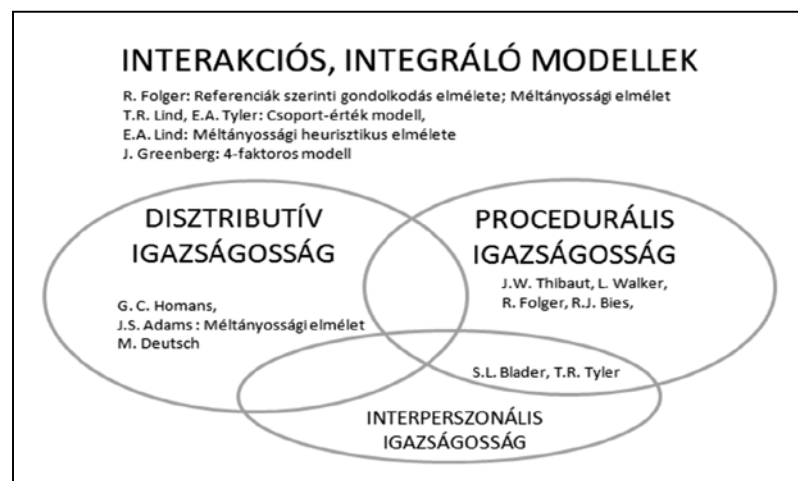
Elosztási igazságosság

A cselelméletek azt feltételezik, hogy az emberek megpróbálják *jutalmaikat maximálisra növelni adott költségek mellett, vagy adott jutalom mellett költsége-*

iket minimálisra csökkentik; ezen alapokra helyezve ítélnék meg egy kapcsolatot (Hewstone et al., 2003). Az elmélet szerint az emberek e jutalmak és költségek alapján alakítják ki, illetve szakítják meg kapcsolataikat. A csereelméletek első változatai között szerepelt Homans munkája, melyben az egyének közötti interakciókat vizsgálja. Az *elosztást igazságtalannak* tekinti, ha egy ember nem kap annyi jutalmat másokhoz képest, mint amennyit elvárna a befektetett erőfeszítése alapján. Elvárható, hogy a jutalmak és a költségek elosztása megfeleljen az egyes emberek nyereségei és ráfordításai közti arálynak (Homans, 1961). Fogalmában és tartalmában is hasonlít e disztributív igazságossági megközelítés Arisztotelész disztributív igazságossági definíciójához, itt a szervezetet tekinthetjük egy közösségnek, melyben a teljesítményarányos kompenzáció képviseli az érdemek szerinti jutalmak szétosztását.

Adams teljesítményarányos *méltányosságelméletét* (*equity theory*) Homans alap gondolatai inspirálták, rámutatva arra, hogy a befektetett inputok és a következményként nyert eredmények közötti arány összehasonlításával mérlegeli a munkavállaló a munkahelyen történő méltányos elbírálást.

A szervezeti igazságosság rendszerezői és modelljeik

Forrás: saját szerkesztés

Az elmélet alapja a méltányosság érzésének és érzékelésének összehasonlítása egy referenciaegyénnel vagy csoporttal (Adams, 1965). Egyrészt a munkavállaló összehasonlítja, arányba állítja munkája után kapott jövedelmét befektetett erőfeszítéseivel, és ha elégedetlenséget érez, akkor kiigazít, azaz kevesebbet dolgozik vagy fizetésemelést kér. Másrészt saját output/input arányukat vizsgálják, összehasonlítják munkatársaik output/input arányaival, és ennek függvényében csökkentik vagy növelik teljesítményüket (Greenberg,

1990). Ha fennáll az egyenlőség az adott és a referencia-munkavállaló jutalma és befektetett erőforrásai arányának összehasonlításában, a munkavállaló a szervezetet méltányosnak tekinti.

Bár számos empirikus vizsgálattal alátámasztották Adams elméletét, kritikai észrevételeket is megfogalmaztak. A tipikus inputok és outputok számos eltérő formát ölthetnek⁵, de Adams csak olyan elemeket vizsgál, melyek materiális vagy gazdasági jellegűek (Cropanzano et al., 2001). A modell másik kritikája, hogy túlzottan leegyszerűsíti annak jelentőségét, hogy különböző földrajzi és pszichológiai változók hathatnak az emberekre, befolyásolva a tranzakciók méltányosságának érzékelését, nem vizsgálja az eljárási igazságosság kérdését, s keveset foglalkozik a méltánytalan bánásmódra adott válaszok mozgatórugóival (Cropanzano et al., 2001).

Az igazságos elosztás Deutsch-féle felfogása alapján olyan társas viszonyokra vonatkozatható, ahol létezik a normák alapján elvárt kooperáció (Deutsch, 1975). Az igazságosság mindig egy közösségre vonatkozik: aki nem tartozik bele ebbe a kooperatív körbe, arra nem érvényesek annak szabályai. Deutsch szerint

6. ábra olyan kooperatív kapcsolatokban, ahol az örömteli társas kapcsolatok elősegítése, támogatása a közös cél, ott az *egyenlőség elve*, ahol pedig a személyes fejlődés és boldogulás a cél, ott a *szükséglet* lesz a mérvadó. Ahol a versengés, a szervezeti kimenet maximalizálása az érték, a *méltányosság alapú elosztás* jut kulcsszerephez. Versenyhelyzetben egy csoporton belüli egyének a csoport teljesítményéhez való hozzájárulás arányában kell kapnia a saját szempontjából szubjektív értékkel rendelkező jutalmat, oly módon, hogy az egyén tudatában legyen a jutalom és a teljesítménye közti kapcsolatnak. Deutsch szerint a méltányosság elve akkor lehet hatékonyságnövelő, ha a feladatok jól meghatározottak, és teljesítésüket megfelelő módon mérik (Deutsch, 1975).

Procedurális megközelítés

A 80-as években került előtérbe a folyamatorientált megközelítés, mely a döntéshozatal folyamatát elemzi, teret nyitva az *eljárási igazságosság* vizsgálatainak (Kovács, 2005).

Thibaut és Walker bírósági eljárások vizsgálatakor megállapította, hogy ha a felek lehetőséget kapnak arra, hogy bemutathassák saját nézőpontjukat, valamint emellett érdekérvényesítésre is módjuk nyílik,

még egy negatív döntés is jobban elfogadhatóvá válik (Greenberg, 1990). Ha a folyamat kontrollált, az érdekérvényesíthetőség következtében igazságosabbnak tartják a kimenetet, még ha az negatív is számukra.

Az eljárás Greenberg szerint abban az esetben igazságos (Greenberg, 1990), ha

- konzisztens mindenkivel, és mindig ugyanazon szabályok szerint történik az eljárás,
- elfogultságtól mentes, és nem sért normákat, pontos információk állnak rendelkezésre a döntéshozatalhoz,
- lehetőség van a döntés korrigálására,
- minden érintett érdeke kifejeződik, és van joguk a véleménynyilvánításra.

Folger és Bies azt is kimutatta, hogy a rendszeres visszajelzések, a döntések igazolása, magyarázata is integrált része az igazságos eljárásnak (Folger – Bies, 1989). Az eljárási igazságosság nem egyszerűen egy eszköz, hanem az igazságos eredmény elérésének szükséges feltétele.

Személyközi vagy interperszonális igazságosság

A személyközi vagy interperszonális igazságosság a vezetői döntéseket, bánásmódot, és azok következményeit a procedurális igazságosságtól is elkülönítve tárgyalja. A dolgozók számára a vezető az, aki megtestesíti a szervezetet, így az alkalmazott és a vezető közötti kapcsolat kihat mind a disztributív, mind a procedurális igazságosságra (Gerákné, 2008). Blader és Tyler egy négykomponensű procedurális igazságossági modellt állított fel, melyben elkülöníti a szervezeti, vezetői döntéshozattal, valamint a bánásmóddal összeköthető eljárási elemeket (Blader – Tyler, 2003). Kutatásaik alapján az eljárási igazságosság észlelését a vezető által közvetített eljárási elemek nagyobb mértékben meghatározták, mint a teljes szervezet által általánosan kinyilvánított elemek. A leginkább meghatározó a vezető bánásmódja, mely elem a személyközi igazságosság része (Gerákné, 2008).

Interakciós, integráló modellek

A különböző típusú szervezeti igazságossági elemek közötti interakciót vizsgálta a Folger nevéhez fűződő referenciák szerinti gondolkodás elmélete (*Referent Cognition Theory*), mely az integráló modellek közé sorolható (Folger, 1987). Az egyén méltánytalannak ítéli meg a kimenetet akkor, ha létezik egy olyan alternatív kimenet, mely számára kedvezőbb lehetett volna. Ez a megközelítés meghatároz és létrehoz feltételeket, melyek ahhoz szükségesek, hogy másokat felelőssé tegyünk egy méltánytalan bánásmód miatt, de nem

magyarázza azokat a folyamatokat, melyek során a felelősségre vonás megítélése történik. E kritikákra reagálva hívta életre Folger és Cropanzano igazságossági elméletét (*Fairness Theory*), melyben úgy vélik, hogy igazságtalanság akkor keletkezik, amikor egy egyén egy másikat tarthat felelősnek egy adott helyzetért, melyben jóléte mind anyagi, mind pszichológiai értelemben véve veszélyeztetetté válik (Greenberg – Cropanzano, 2001). E méltányossági elmélet szerint három, egymástól elkülönülő ítélet meghozatala szükséges annak érdekében, hogy megállapítható legyen egy szituációról annak méltányossága. Ezek az ítéletek (*would-could-should*) a döntéshozó cselekedeteit vizsgálják, a morális megítélésén keresztül összevetve azzal is, hogy milyen alternatív kimenetek kiválasztására lehetett volna mód, és minek kellett volna történnie (Cropanzano et al., 2001).

Az integratív modellek közé tartozik a csoportérték-modell (*Group Value Model*), melyet Lind és Tyler vázolt fel (Tyler – Lind, 1992). A csoportérték-modell szerint az elosztási és eljárási igazságosság mellett fontosak a csoportból érkező visszajelzések, különösen a vezetőtől érkező visszacsatolások. Három jellemzőt emelnek ki a folyamatban, melyek a *neutralitás* (torzításmentes döntéshozatal), a *bizalom* (tisztá szándék, igazságosság) és a *tisztelet* (jogok elismerése a munkatársak felé). Lind és Tyler csoportérték-modelljét empirikusan egy kultúrköri összehasonításban is tesztelték (Cropanzano et al., 2001). Az eljárási megítélések mögötti motívumok inkább hasonlóságot, mint különbséget mutatnak kultúránként. Kulturális téren a hatalmi távolságban észleltek jelentős különbségeket, hiszen a nagyobb hatalmi távolság, a tagoltabb hierarchia esetén a bizalomnak fontosabb szerepe lett.

A következő lépésként Lind egy új modellben, a méltányossági heurisztikus elméletben (*Fairness Heuristic Theory*) szintetizálta a korábbi modelleket (Greenberg – Cropanzano, 2001). E megközelítés szerint az egyének gyakran szembesülnek olyan helyzettel, amikor engednek feljebbvalójuknak, ami azonban visszaélésre is lehetőséget ad. Ezért felmerül, hogy az egyén bízhat-e feljebbvalójában, elfogulatlan elbírálásra számíthat-e. Vajon legitimnek tekintik-e az egyént az adott szervezetben, csoportban vagy társadalomban? De Lind szerint ezeket a faktorokat az egyén nem tudja minden helyzetben pontosan mérlegelni, amihez az is hozzájárul, hogy a megfelelő, pontos információk sem elérhetőek. Ezért az egyén viselkedését heurisztikák, kognitív „rövidítések” fogják vezérelni (Lind, 2001).

A méltányossági heurisztikus elmélete kapcsán a szervezeti igazságosság körében érdemes megvizsgálni a bizalomhoz kötődő kutatásokat. Brockner – Siegel

azon elméletét, miszerint a bizalom alapvető szerepet tölt be az igazságossági ítéletben, Zala vizsgálatai is bizonyították: a *disztributív igazságosság anyagi és nem anyagi tényezői*, a *procedurális igazságosság strukturális és szociális tényezői*, valamint nem utolsósorban a legnagyobb hatással bíró *bizalom* is befolyásolja az igazságossági megítélést (Zala, 2000). Bizalmatlanság esetén a kimenet ellenőrzése és a kontroll fenntartásának igénye folyamatossá válik.

A Greenberg-féle integráló modell négy szempontot vet össze az igazságosság faktorainak meghatározásakor (Greenberg, 1993). Az első a *rendszerfaktor*, mely a szervezeti folyamatokat, és az azokhoz kötődő normákat, szabályokat, továbbá a szervezet konfliktuskezelési folyamatait tartalmazza. Az *információs faktor* a döntés során és azt követően történő teljes körű, kétoldali kommunikációt, a döntés magyarázatát, a visszajelzések megfelelő minőségét és gyakoriságát jelenti. E két faktort a procedurális igazságossági típusba sorolhatjuk. A *konfigurációs faktor* az elfogadott elosztási normákhoz, a szervezeti célokhoz illeszkedő döntéseket foglalja magába. Az interperszonális faktor a bánásmód jellemzőire, összetevőire vonatkozik. Az utóbbi két faktor már inkább az elosztási igazságosság típusába tartozik. *Szociális jellegű faktornak* tekinti Greenberg az információs és interperszonális faktorokat. Greenberg négyfaktoros modelljét több későbbi kutatás is igazolta (Gerákné, 2008).

A szervezeti igazságosság területén jól kidolgozott és empirikusan is tesztelt modellekkel találkozunk. Több esetben is megfigyelhető, hogy gyakran átnyúlik a szervezeti kereteken, érintve a társadalmi igazságosság kérdéseit, mint ahogy például Folger és Cropanzano méltányossági elméletének megfogalmazásakor láthatuk. De a szervezeti kapcsolatok intenzitásának és fontosságának következtében vajon e szervezeti igazságossági és méltányosság modellek túlnyúlnak-e a belső szervezeti határokon? E modelleknek – részben vagy teljességükben – kapcsolatformáló szerepük lehet-e a vállalatközi kapcsolatokban? A vállalatközi viszonyok kapcsolati tartalmának megragadására jelenleg számos magyar kutatás is fókuszál (Vilmányi, 2011; Hetesi, 2011; Gellei – Dobos – Nagy, 2011). A méltányosság helyét és szerepét e kapcsolatrendszerben kutatásunk következő szakasza vizsgálja meg.

Összegző gondolatok, következtetések

A racionális döntéseket hozó, önérdék-maximalizálásra törekvő szereplők feltételezése a közgazdasági modellekben jelentős eredményeket hozott, fontos szerepet játszva e tudományterület alapjainak megszilárdításá-

ban. Ma már sokan nem elégednek meg a csupán önérdékkövetésre alapozott modellekkel és a reálfolyamatokat ezzel magyarázó véleményekkel (Fehr – Gächter, 2000).

A tanulmány újszerűsége abban rejlik, hogy a hazai gazdasági szakirodalomban elsők között foglalta össze a méltányosság széles körben használt és alkalmazott, de inkonzisztens fogalomrendszerét azzal a céllal, hogy meghatározza a szervezeti méltányosság definícióját. Kutatásunk alaphipotézise, hogy a méltányosság szerepet játszik a vállalatközi kapcsolatokban. A mindkét fél által méltányosnak tekintett kapcsolatok növelik a részt vevő szervezetek aggregált eredményességét, és emellett a hosszú távú, kölcsönös és közös versenyelőny kialakítását szolgálják.

Arisztotelész rámutatott, hogy a méltányosság az igazságosságra épülő, de annak határain túlmutató közösségi norma, mely a gyakorlati kérdések megoldásában segít ott, ahol a törvény általános paragrafusai szó szerint nem alkalmazhatók. Igazolhatjuk, hogy a méltányosság a törvényességen alapulva, de az igazságosság témakörén túlnyúló fogalom, mely az élet mindennapi interakcióira ad irányutatót, keretet.

Fontosnak tekintettük, hogy az igazságosságot mint a méltányosság alapkereteit megadó kérdést a filozófia szemszögéből is nézzük. A vizsgált filozófiai irányzatok Arisztotelésztől eltérően már nem egy kisebb közösség működési egyensúlyát, hanem egy szélesebb értelemben vett társadalmi jólét megteremtésének igazságosságát és a jólét elosztásának feltételrendszerét koncepcionálisan magyarázzák. A különböző megközelítésekben jelentős eltéréseket találunk abban a tekintetben, hogy egy közösség milyen értékítéletre helyezi a hangsúlyt az igazságosság meghatározásakor. A méltányosság vizsgálatakor arra a következtetésre jutottunk, hogy a különböző filozófiai megközelítések merőben más alapokra helyezik az igazságosság mikéntjét. A kísérleti közgazdaságtani modellek vizsgálatában kézzelfogható különbséget láttunk a feltételrendszerben, attól függően, hogy milyen filozófiai megközelítés érvényesül. Erre példákat leginkább a klasszikus utilitarista és az egalitáriánus megközelítések szolgáltak.

A *mikroökonómia-modellek* szintjén pontosítást kaptunk a tisztesség és a szupertisztesség meghatározásában a mikroökonómia értékelméleti határain belül. A *kísérleti közgazdaságtan* megközelítésben a méltányosságot mint normát építették modelljeikbe, elmozdulva az idealizált önérdékkövető, közgazdaságtanilag jól modellezhető emberképtől egy, a valós különböző, tipizált emberi viselkedéseket is megragadó modell felé. Az egyén hasznosságérzetét a

saját kifizetésén túl befolyásolja az is, hogy a többi résztvevő hogyan vélekedik a kifizetéséről, s a vizsgált egyén önmaga ezt a vélekedését hogyan ítéli meg. Visszacsatolást nyertünk arra a felvetésünkre, hogy a méltányosság egy olyan normának tekinthető, melyben az aktor beépíti hasznosságérzetébe döntésének más aktorokra gyakorolt hatását anélkül, hogy a válaszreakciókat a döntést hozó aktor ismerné, ha van lehetőség válaszreakcióra, a méltányosság a reciprocitáson keresztül érvényesíthető mind pozitív, mind negatív irányban.

A szervezeten belüli igazságossági és méltányossági kérdéseket az elmúlt három évtizedben intenzív koncepcionalizáló és empirikus kutatási vizsgálatok sora jellemzi. Ebből egyet, *Greenberg négyfaktoros modelljét* kívánjuk kiemelni, melyben a szervezetet mint egy belső rendszert vizsgálta. A szervezeti folyamatokat, az információs faktort, az elfogadott elosztási normákhoz kapcsolódó konfigurációs faktort, az interperszonális faktort együtt, egyben ezek interakcióját is integráló modelljében.

A modern gazdaság szereplői a szervezeti kereteken messze túlnyúló kapcsolatrendszereket építenek fel és menedzselnek. Annak kérdése, hogy a szervezeten belüli rendszerekre felállított modellek mennyiben jellemezhetik a szervezeten belüli kapcsolatok méltányossági kérdéseit, már egy következő kutatás témájául szolgál.

Kutatásunk további részében a vállalkozói méltányosság empirikus vizsgálatát végezzük el. A vállalkozói kapcsolatokat alapvetően szerződésben lefektetett elvek és elvárások koordinálják a felek közötti törvényes megállapodásként. De ezen túlmutat a méltányossági norma, mely két vagy több érintett szervezet operatív tranzakcióit befolyásolja, a kölcsönös együttműködésen alapulva, az aggregált kimenet maximalizálásának céljával.

Ennek keretében keressük a választ arra, hogy a vállalkozói kapcsolatok vizsgált szegmensében hogyan ragadhatók meg és jellemezhetők a beszállítói kapcsolatok méltányossági jellemzői. Kutatásunkat a Missouri Egyetemmel közösen végezzük, több mint húsz egyetemi partnerrel együttműködve, egy globális méltányossági kutatási projekt keretein belül. Amagyarországi kutatócsoport az elektronikai termékek kiskereskedői forgalmazóit vizsgálja Lengyelországban, Szerbiában és Magyarországon. Országonként 48 válaszadó lekérdezése a cél, mely folyamat során részben elképzelt szituációkat értékel az adatközlő, részben a valós, létező partnerkapcsolatára vonatkozóan nyilatkozik, érintve a következő kutatási kérdésköröket. Mennyiben azonosítható a kiskereskedő méltányossági megítélése az arisztotelészi méltányossági definícióval?

Milyen mértékben építi be egy szervezet döntéseikor más aktorokra gyakorolt hatását a válaszreakciók ismerete nélkül? Milyen szerepet játszik a méltányosság megítélésében a reciprocitás jelenlétének lehetősége? Valamint azonosítható-e Greenberg négyfaktoros méltányossági modellje a szervezeten belüli kapcsolatokban is? Kutatásunk második fázisában e kérdések megválaszolására koncentrálnunk, empirikus alátámasztást keresve arra is, hogy a mindkét fél által méltányosnak tekintett kapcsolatok növelik a részt vevő szervezetek aggregált eredményességét, és a hosszú távú, kölcsönös és közös versenyelőny kialakítását szolgálják.

Lábjegyzet

- 1 Random House Dictionary of the English Language 2nd Edition, Unabridged, Random House Inc., New York, 1987
- 2 Roget's Thesaurus of English Words and Phrases (1981) New edition, completely modernized and abridged by Robert A Dutch. PenguinBooksLtd, Harmondsworth, Middlesex, England.
- 3 Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémia Kiadó, Budapest, 2004
- 4 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, Akadémia Kiadó, Budapest, 1970
- 5 Tipikus kimenetek közé tartozik a fizetés, elismerés, megbecsülés, felelősség. A kimenetek lehetnek tárgyi vagy nem megfogható elemek is (Walster et al. 1978).

Felhasznált irodalom

- Adams, J.S.* (1965): Inequity in social exchange. in: Berkowitz, L. (szerk.), *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 2, New York: Academic Press, p. 267–299.
- Arisztotelész* (350 B.C.): *Nikomakhoszi etika*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1987
- Aristotle* (350 B.C.): *Nicomachean Ethics*. Internet Classic Archives, Available at: <http://classics.mit.edu/Aristotle/nicomachaen.8.viii.html> (letöltve: 2009. december 19., ford. W.D. Ross)
- Bara Z.* (1998): A tisztességes elosztás mikroökonómiai elmélete. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 55, p. 558–575.
- Barakonyi K.* (2004): *Stratégiai döntések*. Pécs: PTE
- Baumol, W.J.* (1987): *Superfairness: Application and Theory*. Cambridge, MA: The MIT Press
- Becker, G.* (1976): Altruism, Egoism, and Genetic Fitness: Economics and Sociobiology. *Journal of Economic Literature*, 14, p. 817–826.
- Bodai Zs.* (2001): *A pénz filozófiája I*. Budapest: Aula Kiadó
- Bolton, G.E. – Ockenfels, A.* (2000): A Theory of Equity, Reciprocity and Competition. *American Economic Review*, Vol. 100, p. 166–193.
- Boros G.* (2007): *Filozófia*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Blader, S.L. – Tyler, T.R.* (2003): A four-component model of procedural justice: defining the meaning of a „fair” process. *Personality and Social Psychology Bulletin*. Vol 29, No. 6

- Burger, R.* (2008): Aristotle's Dialogue with Socrates: On the „Nicomachean Ethics”. Chicago: University Of Chicago Press
- Cropanzano, R. – Byrne, Z.S. – Bobocel, D.R. – Rupp, D.E.* (2001): Moral virtues, fairness heuristics, social entities, and other denizens of organizational justice. *Journal of Vocational Behavior*. Vol. 58, p. 164–209.
- Deane, P.* (1997): A közgazdasági gondolatok fejlődése. Budapest: Aula Kiadó
- Deutsch, M.* (1975): Equity, equality, and need: What determines which value will be used as the basis of distributive justice. *Journal of Social Issues*, 31, p. 137–149.
- Farkas B.* (1989): Gazdasági hatékonyság és társadalmi értékrend. Kandidátusi értekezés
- Fehr, E. – Gächter, S.* (2000): Fairness and Retaliation: the economics of reciprocity. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 14, No. 3, Summer, p. 159–181.
- Fehr, E. – Schmidt, K.M.* (1999): A theory of fairness, competition, and cooperation. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 114, p. 817–868.
- Folger, R.* (1987): Reformulating the preconditions of resentment: A referent cognitions model. in: J. C. Masters – W.P. Smith (szerk.): *Social comparison, justice, and relative deprivation: Theoretical, empirical, and policy perspectives*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Folger, R. – Bies, R.J.* (1989): Managerial responsibilities and procedural justice. *Employee Responsibilities and Rights Journal*. Vol. 2, No 2, p. 79–90.
- Gelei A. – Dobos I. – Nagy J.* (2011): Üzleti kapcsolatok beágyazottsága a magyar gazdaságban. *Vezetéstudomány*, Vol. 42, No. 1, p. 17–30.
- Gerákné K. K.* (2008): A teljesítményértékelés igazságossága. Doktori értekezés, Budapest
- Greenberg, J.* (1990): Organizational Justice: Yesterday, Today, and Tomorrow, *Journal of Management*. Vol. 16, No. 2, p. 399–432.
- Greenberg, J.* (1993): The Social Side of Fairness: Interpersonal and Informational Classes of Organizational Justice. in: R. Cropanzano (szerk.): *Justice In The Workplace: Approaching Fairness In Human Resource Management* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, p. 79–103.
- Greenberg, J. – Cropanzano, R.* (2001): *Advances in organizational justice*. Stanford, CA: Stanford University Press
- Gulyás A.* (2007): A méltányosságelmélet alapjai. *Közgazdasági Szemle*, LIV. évf., p. 167–183.
- Hayek, F.A.* (1991): *Út a szolgáltatáshoz*. Budapest: KJK
- Hetesi E.* (2011): Értelmezhető-e a lojalitás a B2B piacon? *Vezetéstudomány*, Vol. 42, No. 1, p. 31–40.
- Hewstone, M. – Stroebe, W. – Codol, J.P. – Stephenson, G. M.* (2003): *Szociálpszichológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Homans, G.C.* (1961): *Social behavior: Its elementary forms*. New York: Harcourt Brace & World
- Koppányi M.* (1993): *Mikroökonómia*. Bp.: Műszaki Kiadó
- Kovács J.* (2005): *Szervezeti igazságosság*. Doktori értekezés, Debrecen
- Lind, E.A.* (2001): Fairness heuristic theory: Justice judgments as pivotal cognitions in organizational relations. in: Greenberg, J. – Cropanzano, R. (szerk.): *Advances in organizational justice*. Stanford, CA: Stanford University Press, p. 56–88.
- Mátyás A.* (1995): *A korai közgazdaságtan története*. Budapest: Aula Kiadó
- Mill, J.S.* (1865): *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy*. London: Longmans, Green and Co., 1909, 7. kiadás
- Moore, G.E.* (1903): *Principia Ethica*. Cambridge: Cambridge University Press
- Örkény, A.* (1997): *Hétköznapok igazsága*. Igazságossági felfogások egy nemzetközi összehasonlítás tükrében. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- Pelle A.* (2010): *Az Európai Közösség kartellszabályozásának német gyökerei*. Doktori értekezés, Szeged
- Rabin, M.* (1993): Incorporating fairness into game theory and economics. *American Economic Review*, Vol. 83, p. 1281–302.
- Rawls, J.* (1971): *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Sidgwick, H.* (1883): *Principles of Political Economy*. London: Macmillan and Co.
- Samuelson, P.A. – Nordhaus, W.D.* (1985): *Economics*. Columbus, OH: The McGraw-Hill Companies, 12. kiadás
- Tóth I. Gy.* (1991): A társadalmi (elosztási) igazságosság problémája. *Szociológiai Szemle*, Vol. 1,1, p. 151–172.
- Tóth, J.* (2010): *Játékelméleti dilemmák társadalomfilozófiai alkalmazásokkal*. Szeged: JATE Press
- Tyler, T.R. – Lind, E.A.* (1992): A relational model of authority in groups. in: Zanna, M. (szerk.): *Advances in experimental social psychology*. San Diego: Academic Press, Vol. 25, p. 115–191.
- Varian, H.R.* (2008): *Mikroökonómia középfokon*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Walster, E. – Walster, G.W. – Bersheid, E.* (1978): *Equity: Theory and Research*. Boston: Allyn and Bacon Inc.
- Zala E.* (2000): *A szervezeti igazságosság észlelése*. Doktori értekezés, Debrecen
- Vilmányi M.* (2011): The relationship performance in the field of university-industrial R&D cooperation. in: Hetesi, E. – Kürtösi, Zs. (szerk.): *The diversity of research at the Szeged Institute of Business Studies*. Szeged: JATE Press
- Ward, A.* (2010): Justice as Economics in Aristotle's Nicomachean Ethics. *Canadian Political Science Review*, Vol. 4.1
- Waldron, J.* (2005): Nozick and Locke: Filling the Space of Rights. *Social Philosophy and Policy* Vol. 22.1.

Cikk beérkezett: 2011. 9. hó

Lektori vélemény alapján véglegesítve: 2011. 10. hó